

Laotse.

II. Az élet.

Laotse sentenciáinak második csoportja Richard Wilhelm fordításában az Élet címet viseli. Már az I. fejezetben láttuk, hogy megkülönböztetett egy nagy életet, szemben az egyéni étellel. Itt most tovább részletezi a nagy élet mivoltát. Azt mondhatnók, hogy az élet nagy kosmikus jelenségeit ismerjük itt meg. Az egész kosmos él. A kosmos életében a Tao a teremtő, tápláló, a vezérlő, irányító, segítő. És ez a kosmikus élet egyes egyedekben történik. Egyes egyedekben, amelyeknek jelentősége az egész szempontjából bizonyos irányokban majdnem semmi. Az egész kosmosban mégis különös szerepet kap az ember, az ő megismerő képessége és magasabb lelkiisége folytán. Szinte drámáinak lehet nevezni a felismerés eredményét, ami a nagy kosmikus életet helyezi az egyéni fölé, amikor a felismerés alapjául szolgáló élmények és folyamatok mind kizárólag az egyénben játszódnak le. Azt lehet mondani, hogy meg kell állapítanunk az egyén semmiségét ott, ahol minden történésnek a helye az egyén. Laotse keresi az ellentmondás feloldását és azt a Tao-ban találja meg. Amennyiben az egyén a Tao-t valósítja meg, annyiban van neki jelentősége; és gyakorlatilag következik ebből, hogy az egyén nemesedése ott kezdődik, ahol a tisztán egyéni érdekek v. örömeiről le tud mondani az általános javára; vagy talán még helyesebben, amikor az alacsonyabb életörömök helyett magasabb, a Tao szellemének megfelelő életörömeiket tud magának teremteni. Így merült fel az örökkévalóság (örökélet) gondolata is. A köznapi tapasztalat azt mondja, hogy minden egyéni élet véges és az emberben benne van az élni akarás, a haláltól való félelem, az örökkévalóság eszméje. Ez azonban csak az általános, a nagy kosmikus életmódhoz való felemelkedésben található meg.

„A nagy élet nem keresi az ő (sajátos) életét,

tehát van élete.

Az alacsonyabb élet nem akarja az ő életét elveszíteni, tehát nincsen élete.

A nagy élet szándék és ügyeskedés nélkül való.

Az alacsonyabb élet ügyeskedik és szándékai vannak.

A szeretet cselekszik, de nincsenek szándékai.

Az igazságosság cselekszik és vannak szándékai.

A moral cselekszik és ha az ember nem engedelmeskedik, — csapkod a karjaival és erőszakoskodik.

Ezért, ha a Tao elveszett, elvesz az élet.

Ha az élet elveszett, elvesz a szeretet.

Ha a szeretet elveszett, elvesz az igazságosság.

Ha az igazságosság elveszett, elvesz a morál.

Ez a morál a hűtlenség, a hitetlenség és a zavar kezdete.

Az előre megfontoltság csak látszata a Taonak és valójában a balgaság kezdete.

Tehát az igazi férfiú is:

Marad a teljesnél és nem a hiányosnál.

Marad a létezőnél (lényegnél) és nem a látszatnál.

Ezért hagyja a távot és a közelihez tartja magát.” (38)

Az emberi étellel vele jár a morál, az igazságosság, de mindennek felett van a szeretet és ő sorrendbe állítja e fogalmakat egészen a Taoig. A morál emberi alkotmány. Laotse nem becsüli le, de a Tao-val szemben nem becsüli túl. (Talán itt rámutathatunk arra, hogy itt értékelési kezdetről van szó.)

Ezen — mintegy — bevezetés után, végig megy igen nagy sokaságán a felvetődő kérdéseknek és azokra feleletet ad. Természetesen így sorra kerülnek a világ keletkezésének a kérdései és miután a Tao-ról már megmutatta, hogy az a láthatatlanban hat, ezt mondja:

„A Tao mozgása a visszavonulás.

A Tao jelentkezési formája a gyengeség.

Minden dolog a világon a létben keletkezik.

A lét a nem létben keletkezik.” (40)

Tehát itt már felmerül a lét és nem lét korrelatív volta és érezzük a nem létel fogalmának logikai jelentőségét. A nem létnek a jelentőségét a gyakorlati használhatósággal szemlélteti. Ez a használhatóság az ő szempontjai szerint másodrendű; hiszen említi is egy helyen, hogy a Tao nagyszerűsége abban

van, hogy semmire sem használható. Tehát két szempont áll egymással szemben, egy magasabb és egy alacsonyabb, vagy talán helyesebben, egy általánosabb és egy esetlegesebb. Ebbe az utóbbi csoportba tartozik a használhatóság is. A nem létel szerepét a használhatóság szempontjából így írja le:

„Harminc küllő találkozik egy kerékfejen:

A benne levő semmin (az üresen) van a kocsi használhatósága.

Az emberek agyagot gyúrnak és abból edényeket csinálnak:

A benne levő semmin van az edény használhatósága.

A falakat ajtók és ablakok törik át, hogy egy ház legyen.

A rajta levő semmin nyugszik a ház használhatósága.

Ezért: A létel birtoklást ad, a nemlétel használhatóságot.”

(11).

De a nem létel felett további spekulációba nem bocsátkozik, hanem többféle módon törekszik szemléltetni, hogy mi a Tao jelentkezési formája, és így melyik élet az igazi élet. Egységes rendszert, modern nyelven áttekinthető elméletet nem ad, hanem csak lehető sok formát sorol föl. Az élet lényege nem a befejezettség, hanem a folytonos fejlődés.

„Az ember puha és gyenge, mikor születik, szilárd és erős, amikor meghal.

Növények és fák puhák és nedvesek, mikor keletkeznek, szárazak és kemények, amikor elhalnak.

Mert a kemény és erős a halálé, a puha és a gyenge az életé.

Tehát: Ha erősek a fegyverek, úgy nem győz az ember.

Ha egy fa súlyos, támaszra van szüksége.

Az erős és nagy alant van.

A puha és gyenge fenn van.” (76).

(Ez az utóbbi megjegyzés vonatkozik az I-ging jóslási jeleire is.)

Egy fogalomnak kézzel fogható tartalmat csak szemléletes úton (tér, idő substantia) tudunk adni és ő a Tao metafizikai fogalomnak, amely fogalom kosmikus, a megnyilvánulási oldalait részletezi, de a metaphisikai oldalán nem bocsátkozik bizonytalan spekulációkba. Állandóan hangsúlyozza, hogy az titokkal van tele, nehezen megismerhető; de egynek veszi, anél-

kül, hogy meg is személyesítené. A személyiség fogalma a lények életének körébe tartozik. A következő versben egyszerűen egynek nevezi:

„Akik kezdetben az Egyet elérték:

Az ég elérte az Egyet és: tiszta.

A föld elérte az Egyet és: szilárd.

A szellemek elérték az Egyet és: hatékonyak.

A mélység elérte az Egyet és: megtelik . . .

Minden lény elérte az Egyet és: élnek.

Az uralkodók elérték az Egyet és: ők a világ irányítói.

Mind Ezekben az Egy hat.

Ha az ég nem volna tiszta ezáltal: meg kellene repednie!

Ha a föld nem volna merev ezáltal: meg kellene inognia.

Ha a szellemek nem volnának hatékonyak ezáltal: meg kellene merevedniök.

Ha a mélység nem volna megtelve ezáltal: ki kellene apadnia.

(Ha a lények nem volnának elevenek ezáltal: el kellene mulniök.)

Ha fejedelmek nem volnának fenségesek ezáltal: el kellene bukniök.

Ezért: a nemes gyökere a csekély.

A magas alapja az alacsony.

Tehát a királyok és fejedelmek is:

magukat egyedülieknek, árváknak, csekélységnek nevezik, ezáltal jelzik, hogy a csekélység a gyökerük.

Avagy nem így van-e?

Mert egy kocsi összes alkatrészei nélkül: nincs kocsi.

Ne kívánd a drága kő csillogó fényét,

Hanem a kő durva érdességét.” (39).

A csekélység jelentősége ez utóbbiból világos; nevezetesen, ha egy szervezetből csak a legkisebb dolog is hiányzik, ami annak a működéséhez szükséges, a szervezet nem működik és ha nem működik, akkor nincsen szervezet. Tehát így nyer a csekélység nagy jelentőséget. A Tao pedig minden lénynek megadja gondosan ezt a legkisebbet is. Ennek a legkisebbnek a jelenléte teszi az illető szervezetet teljessé és akkor van benne a Tao. Ennek a legkisebbnek a jelenléte az élet-képességben nyilván

vánul és nem a külső megjelenési formában. A külső megjelenési forma már kötött, megmerevedett, már csak szűk határok között cselekvőképes. Ezt így fejezi ki:

„Aki az élet teljességét megtartja,
az hasonlatos a ma született gyermekhez:
Mérgecs kigyók nem szúrják meg.
Rabló tigrisek nem ragadják el.
Rabló madarak nem csapnak rá.
A csontjai gyöngék, az inai puhák,
és mégis tud erőt kifejteni.
Még nem tud semmit a férfi és nőről
és mégis mozog a vére,
mert a mag teljessége van benne.
Egész nap kiabálhat
és még sem lesz rekedt,
mert a béke teljessége van benne.
A békét felismerni annyi, mint örökéletűnek lenni.
Az örökkévalóságot felismerni annyi, mint bölcsnek lenni.
Az életet növelni, nevezik boldogságnak.
Öhajtasainkért egész lelki erőnket sorompóba állítani, any-
ny, mint erősnek lenni.

Ha a teremtmények erősek lettek, megöregednek.

Mert az ellenkezik a Taoval.

És a Tao-ellenes dolog közel van a végéhez.” (55).

Ha tehát az igazi életet akarjuk ismerni és az igazi életet akarjuk élni, az a fontos, hogy a Tao megjelenési formáit, talán helyesebben a Tao jelentkezésének jeleit ismerjük és ezekhez tartjuk magunkat. És ezek a jelek sokszor jelentéktelenek, talán furcsák, de ez őt nem zavarja. Épen ebben van a bölcsesség, hogy nem a közönséges külszín után indulunk, hanem felismerjük a rejtettebb jelek jelentőségét. Ezt tudatosan ki is fejezi:

„Ha egy magasabb rendű bölcs a Taóról hall,
törekszik a szerint cselekedni.

Ha egy közepesrendű bölcs a Tao-ról hall,
hol ahhoz tartja magát, hol nem.

Ha egy alacsonyrendű bölcs a Tao-ról hall,
Kacag rajta.

Ha nem elég hangosan kacag,
akkor az még nem volt az igazi Tao.

Ezért mondotta egy költő e szavakat:

A világos Tao homályosnak látszik;

a Tao előhaladása visszavonulásnak látszik.

„A sima Tao érdesnek látszik.

A legmagasabb élet üresnek jelentkezik.

A legnagyobb tisztaság mint gyalázat jelentkezik.

A bő élet elégtelennek tűnik fel.

Az erős élet rejtettnek látszik.

Az igaz lény változónak tűnik.

A nagy négyzetnek nincsenek sarkai.

A nagy eszköz lassan készül el.

A nagy hangnak nem hallható hangja van (sugallat).

A nagy képnek nincsen formája.”

A Tao az ő elrejtettségében név nélkül van (nincsen tárgyi alakja).

És mégis épen a Tao jó az ajándékozásban és a befejezésben”. (41).

Tehát a Tao megértése és megismerése nem minden ember számára egyformán könnyű, mert hiszen nem vagyunk egyformán bölcsek. Különböző rendű bölcsek vagyunk, de a legalacsonyabb rendű ember is bölcs, az az meg van benne a lehetőség a bölcsességre. Az alacsonyrendű bölcs kifejezését csodálatosan mély értelműnek v. művészinak nevezhetjük. A Tao jelentkezési formáiban ellentmondások vannak, de ezekben az ellentmondásokban mélyebb jelentőség van. Az ellentmondás a tisztán egyéni és az egyetemes szempontok szembeállításából ered. Az egyén az ő minden irányú végességével korlátozva van térben és időben, míg a Tao nincsen.

Miután nincsen helyünk a teljes részletességre, egy néhány fontosabb pontot veszek elő, hogy miképen képzeli Laotse az életet és természetesen az emberi életet. A sorok közül lehet látni, hogy Laotse korában lényegében olyan jellegű társadalmi élet volt, mint most (természetesen annak a beszámításával, hogy ma minden sokkal komplikáltabb, tehát részleteiben kidolgozottabb v. differenciáltabb), ennélfogva gondolatai könnyen érthetők.

Az életnek egyik jelentős eleme az ember, azaz az étellel szemben tudatosítva: az én. Az énben kapcsolódik szellemi és lelki. Az énben érvényesülnek szellemi és anyagi hatások és az

énből indulnak ki szellemi és anyagi hatások. A gyakorlati megjelenésekben sokféle keveredési eset jelentkezik és így sokféle én van. Laotse mintaszerű én-je az elhivatott-ban valósul meg. Erre hivatkozik sokszor és ennek a milyenségét részletezi igen gyakran és igen sokféle módon.

Laotse hangsúlyozza, hogy az ének — az elhivatottnál, tehát a magasabb rendű egyéniségnél — le kell ráznia magát az esetleges egyéniességeket és oda kell emelnie magát, amikor a Tao valósul meg benne. Itt természetesen felvetődik az a polémizáló ellenvetés, hogy ha minden a Tao-ból ered, akkor miképpen lehetséges, hogy az énben vannak elvetendő dolgok is és hogy az én most önmagából ezeket kiválassza. Lehetne hivatkozni a gyakorlati tapasztalatra, hogy az ember mindig érezte egy nemesebbnek a létezését és érezte, hogy ahhoz emelkedni valami megnyugtató. Azonban felelhetünk így is: A Tao a lények kialakításánál önálló szervezeteket létesített, amelyek a saját életüket saját maguktól, saját ösztöneikből és a saját képességeikből tartják fenn. Az embernél ez az önállóság többek között az akarat szabadságában nyilvánul meg. (Ezzel én nem akarok az akarat szabadsága kérdéséhez és annak mai bölcséleti tárgyalásához semmiképpen állást foglalni, csupán a primitív ember primitív megnyilatkozására hivatkoznom, aki önmaga előtt szabadakarátúnak érzi magát.) Már most, hogy ezek a lények megfeleljenek a kozmikus célnak, — a faj fenntartásának és talán még magasabb céloknek — olyan ösztönöket helyezett beléjük, amik az ő egyéni fenntartásukat első sorban biztosítják. Ezek az ösztönök olyanok, hogy ezek kielégítése az egyes individuumnak élvezetet, gyönyört, meglepedést ad v. nyújt. De ezek az ösztönök olyanok, hogy ezek minimális kielégítésére az individuumnak rengeteg erőfeszítést kell kifejteni és ha a kielégítés nem sikerül, akkor következik a fájdalom, bú, aggodalom, boldogtalanság. Ezek az ösztönök az önfenntartás, a táplálkozás, a fajfenntartási ösztönök. Nincs egy éles határ, hogy eddig s ne tovább, hanem inkább azt mondhatnók, hogy egy alsó határ van csak, de attól felfelé a külső körülmények szerint igen igen messzi lehet menni minden ösztön kielégítésében. Viszont ennek a határnak nagymértékű túllépése már nem, hogy nem szükséges, hanem Káros is lehet. Triviális kifejezéssel azt mondhatnók, hogy a technikai megoldásnál nem

sikerült jobbat csinálni, mint azt, hogy az az ösztön, amelyik szerény keretek között biztosítja az egyén és a faj életét, túl kedvező körülmények között az egyénnek nyújtott — és miután egyéni jelentőségű — gyönyörök által már ártalmas hatásokra ragadtatja magát. A korlátozásnak nincsen más módja, mint, hogy elhelyezte az egyénben az ítélőképességet, hogy belássa a feles és káros túllépéseket és ugyancsak elhelyezett benne egy magasabb ösztönt, amelyik a lelki nemesedés néven arra törekszik, hogy a magasabb célokért lemondani is tud, mérsékelni is tud. Ezt a mérsékletet több helyen hangsúlyozza. Tehát bizonyos ösztönök azt mondják, hogy az egyén mindenek felett, de egy magasabb rendű ösztön azt mondja, hogy az egyén mindenekfelett, de nem az egyén muló érzései mindenek felett, hanem e helyett magasabb érzéseket az egyénnek. Ez adja meg az egyénnek az autonómiát és ez az autonomia most már önmagát tényleg magasabb értelemben vezeti. Ez a magasabb értelmű önvezetés a Tao-nak az egyénben való megvilágosodása és épen az adja meg az egyénnek az önérzetet és önmagában való megelégedülést. Ilyen értelemben megszűnik a vélt ellentmondás.

Az egyén rendelkezik erényekkel és hibákkal és Laotse kívánja, hogy hibáinkat letegyük és erényeinket növeljük. Az erényeket a Tao szerint állapítja meg, ill. a Tao megvalósításának veszi és így metafizikai régiókba emeli. Az önzés, az anyag imádása és gyűjtése helyett a szívet kell kiművelni, lelki kincseket kell gyűjteni:

„A név (az anyag) v. az én:
mi áll közelebb?

Az én vagy a birtok:
melyik több?

Nyerni vagy veszteni:
mi rosszabb!

Ugyanis:

aki szívét egyébre függeszti,
szükségképen Nagyot használ el.

Aki sokat gyűjt,

szükségképen Fontosat veszít el.

Aki magával megelégszik,

szükségképen nem kerül szégyenbe!

Aki tartózkodást tud gyakorolni,

nem jön veszedelembe
és így örökké meg tud maradni." (44) .

Tehát nem sok anyagi kincset gyűjteni, mert akkor nincs időnk a szívünk kiművelésére és azt veszítjük el, ami fontosabb. Ön-magunkkal megelégedni, ez az egyik nagy kincs.

Az ilyenféle ember élete nem fog mindenkinek imponálni, mert nincs vagyona, nincs hatalma, nincsen tekintélye: de ez az élet azért lehet nagy élet:

„Nagy tökéletesség szükségképen elégtelennek látszik,
így végtelen az ő hatásaiban.

Nagy teljességnek üresnek kell látszania,
így kimeríthetetlen az ő hatásában.

Nagy egyenességnek görbének kell látszania (az ég, a ho-
rizont),

nagy tehetségnek mintegy együgyűnek kell látszania.

Nagy beszédességnek mintegy némának kell látszania.

Mozgás legyőzi a hideget.

Nyugalom legyőzi a meleget.

Tisztaság és nyugalom a világ mértéke." (45).

Az utolsó szóval mondja meg a vég konkluziót. Gondoljunk a gyakran megható természeti képekre, amidőn pld. egy elhagyott szemétdombon pld. gyönyörű virág nyílik ki, a tisztaság és nyugalom symboluma. Vagy egyszerű, primitív, néha elvete-mült környezetben jelentkezik szép lelkű ember. Költők gyakran felhasználták már ezt a képet. Tehát az értékelésnél a köz-napi élet szempontjai és a nagy élet szempontjai nemcsak, hogy nem mindig nem egyeznek, de sokszor épen ellentétesek.

Tovább meg is mondja, hogy a Tao-nak kell megvalósulni a földön és annak legnagyobb akadálya a vágyak méltánylása:

„Ha a Tao uralkodik a földön,
akkor a versenylovakat trágya szállításra használják.

Ha a Tao a földön elveszett,
akkor harci méneket nevelnek a legelőkön.

Nincsen nagyobb hiba,
mint a vágyak méltánylása.

Nincsen nagyobb baj, mint az ön-magával való nem meg-
elégedés.

Nincs nagyobb veszedelem,
mint a nyereség utáni vágy.

Mert:

A megelégedésben való megelégedés állandó (v. örök) megelégedés." (46)

Ez lehet az egyén legfőbb célja, az örök megelégedés. Ez a végcél itt igen egyszerű szavakkal van kifejezve, de figyelembe kell venni a világon uralkodó nagy vallásos világnézetek végső céljait és akkor látjuk, hogy ettől általában nem igen messze vannak azok. Még jobban megbecsüljük ezeket az egyszerű szavakat, ha meggondoljuk azt, hogy az életben többféle megelégedés van; egy mohamedán az ő égi boldogságát talán hangosnak képzei el, de egy nagy lélek megelégedése igazán csak csendes megelégedés lehet.

Az emberi élet azonban nem merül ki az egyéni viszonylatokban. Az egyénekből társadalom alakul, amelyben az egyén tényező, de amelyiktől függ is az egyén élete. A társadalomban új helyzetek, új feladatok adódnak és ezeket is a Tao szellemében kell megoldani: Az első a társadalmi rétegezethez, tehát magasabb és kisebb rangok és vagyoniilag is nagy különbségek. Azután kormányozni kell; tehát vannak, akik intézkednek és parancsolnak és így tovább. Laotse felől sokszor az a vélemény terjedt el, hogy ő anarchiát akar. Ő ugyanis sok helyen mondja, hogy nem kell rendezni és nem kellene ismeretek. Maradtak fenn adatok arra nézve, hogy Confucius többször leszólta és lehordta, mert Confucius mindenképpen a társadalmat akarta rendezni. Azonban ez utóbbira nézve a helyzet az, hogy Laotse öreg volt már, amikor Confucius kezdett ismeretes lenni. Mivel az adatok szerint Confucius sokkal fiatalabb volt, ekkor az ő tanai még semmiképpen sem lehettek azok, amik aztán a hosszú évszázadok alatt tényleg Kína életében olyan nagy jelentőséget értek el. Itt nem akarunk döntést ebben a vitában, hanem csak inkább Laotse tanait akarjuk megérteni.

Hogy a társadalom életét miképpen képzei, arra igen jó bevezetés az ő felfogása az emberről. Tudja, hogy vannak nem jó, nem hűséges (becsületes) emberek is, de azokat sem veti el, azaz a társadalomból nemcsak, hogy azokat sem zárja ki, hanem javítja azokat. Aki vezet, kormányoz, annak magasabb rendűnek kell lenni — amint ő nevezi, elhivatott — és csak ez hivatott vezetésre. Így szól:

„Az elhivatottnak nincsen szíve a maga számára.

Ő az emberek szívét teszi a saját szívévé!

A jókhoz jó vagyok, —

és a nem jókhoz is jó vagyok;

mert az élet maga a jóság.

A hűségesekhez hű vagyok,

és a nem hűségesekhez is hű vagyok;

mert az élet maga a hűség.

Az elhivatott egészen csendesen él a világban,

de a szívét kitárja a világ előtt.

Az emberek figyelnek és hallgatnak rája.*

Az elhivatott úgy bánik velük, mint saját gyermekeivel.”

(49)

Laotse egész szemlélete az, hogy az egyénben a legmagasabb fokon a Tao valósul meg; de ugyancsak az egyéni élet természetével vele jár, hogy ez a ritkább eset; a legtöbb esetben szintén egyéni vágyak és érdekek jelentkeznek. Ennek megfelelően ugyanez jelentkezik a társadalomban is és ezt ki kell küszöbölnie a Tao uralkodásának. Tehát ő a Tao szellemében vezetett társadalmat v. államot akar, nem pedig múló emberi elméletek szerint felépített szerkezetet. Ez kitűnik a következőkből is:

„A Tao minden lények eredete (v. védópajzsa),

a jó emberek kincse —

a nem jók menedéke.

Nagy szavakkal

Könnyű az embert megtisztelni,

nagy tettekkel

Könnyű az embert felemelni.

De a nem jókat az emberek között:

miért kellene azokat elvetni!

Azért van az uralkodó

* Mivel az előbb a Laotse Konfucius közötti vitát említettem, nem felesleges talán, ha itt rámutatok Konfuciusnak egy mondására, amely lényegében ugyanezt mondja: „amiért nem vagyok miniszter, azért én résztveszek a kormányzásban.“ Ezt már öreg korában mondta, miután már miniszter is volt, meg is bukott. Ezzel azt mondta, hogy egy, az egyéniségében emelkedett ember egyszerűen az egyéniségével úgy hat a környezetére és így az egész életre, hogy valójában részt vesz a kormányzásban.

és azért van a fejedelmek hivatala.

Ha az ember az ő uralkodójának ünnepi négyes menetben drágaköves kormánybotot adna is át, mégsem közelíti meg az azt az ajándékot, mintha térdenállva a Taot adhatja át az ő uralkodójának.

Az ok, amiért a régiek ezt a Taot oly nagyra tartották, semmi egyéb nem volt, mint hogy róla (a Taoról) az ember valóban elmondhatja:

aki kér, az kap.

Akinek bűnei vannak, azok meg lesznek bocsátva.

Ezért ez a legnagyobb szerű kincs a világon.” (62).

Tehát a Taot kell átadni az uralkodónak, természetesen ez azt jelenti, hogy a Taot kell alkalmazniok az uralkodók alantasainak, akik kormányoznak és ezeknek a nem jókról is kell gondoskodniok. Viszont szerintem az uralkodó elismerése által ő már elismeri a nevezett társadalmat, tehát nem anarchikus az álláspontja.

A kormányzásnak vannak hatalmi eszközei, amelyekkel a rendeleteit keresztül viszi. Ez rendben van, de hol a mérték, amelyik megmondja, hogy micsoda rendeleteket lehet erősztatni. A cél az élet, az emberek élete és vannak egyszerű emberek, akiknek egyszerű az élete, de ezeket is szép és emberi sorba kell hozni. Ez a Tao szellemében van, tehát ilyen elvek lehetnek a kormányzási elvek. A világ története elég sok példát mutat arra, hogy ez nem mindig és mindenütt volt így, sőt a társadalmakban állandó, belső harcok vannak, amelyek mutatják, hogy az egyértelműen helyes eljárás kiválasztása nem olyan könnyű. Laotse tehát óvatosságra int az erőszak alkalmazásánál. Ezért mondja, hogy:

„Ha az emberek a rettenetéstől nem félnek, így következik a legnagyobb rettenetesség.

Engedjétek, hogy ne legyen méltatlan az ő lakásuk, engedjétek, hogy ne legyen utálatos (nyomorult) az ő soruk.

Epen ezáltal, hogy az ember nem lesz utálatos, (elkerül) utálatosságokat.

Tehát az elhivatott is:

Ő megismeri magát, de ő nem akar feltünni (tündökölni),

ő szereti magát, de ő nem keres kitüntetést önmaga részére.
Ezért hagyja a távolit és a közelihez tartja magát.” (72)

Ugyancsak hasonlóan folytatja:

„Ha az emberek a haláltól nem félnek,
hogyan akarjuk őket a halállal ijeszteni?

De az embereket állandóan halálfélelemben tartani (em-
bertelen dolog),

és ha azután egyik csodálatos dolgot csinál,
megfogjam azt és megöljem?!

Ki vállalkozik (merészkedik) arra?

De van egy, aki a kivégzést felülvizsgálja és kivégez.

Ha most valaki a helyett — aki a kivégzést felülvizsgálja,
— öl,
az hasonlatos az emberhez, aki az ács helyett a bárdot ke-
zébe veszi.

Aki az ács helyett a bárdot kezébe veszi,
ritkán menekül meg attól, hogy a kezét meg ne sértse.”

(74)

Tehát a terror nem lehet állandó kormányzási eszköz. Egy halálos ítéletet felül kell vizsgálni, és aki ezt teheti, az csak úgy lehet, nyilván az uralkodó, akinek a Tao oszlemében kell uralkodnia. Bárki ahhoz nem nyulhat. Szerintem ez nem társadalom ellenes elv, hanem igaz, emberséges elgondolás, mert az intéző köröktől nagy szívet, mély belátást, mély ember és életismertet kíván; hiszen ebben van a Tao ismerete. Fent már láttuk, hogy az egyénnek — a nemesebb egyénnek, mérsékelnie kell magát az ő vágyaiban. Ez is a Tao gyakorlásához tartozik. Ha az intéző személyek nem ilyenek, nem ezt teszik, akkor nem jó a kormányzás. Ezt így fejezi ki:

„Hogy az emberek éheznek,
az onnan van, mert a főbenjáróik igen sok adót szednek;
azért éheznek ők.

Hogy az emberek nehezen vezethetők,
onnan van, mert az ő főbenjáróik igen sok mindent csinál-
nak;

azért nehezen vezethetők ők.

Hogy az emberek a halált könnyen veszik,
onnan van, mert ők az élet bőségét akarják létrehozni,
azért veszik a halált könnyen.

Aki azonban nem az élet (az anyagi) kedvéért dolgozik, az jobb, mint akinek az élet drága." (75).

Tehát a Tao megvalósítása a fő, mindig az örök alapokon állani és nem divatos, folytonosan változó, újítani akaró, rövidéletű elvek után futni. Ez még csak nem is vezet merev konzervativismushoz, mert hiszen a Tao folyton változó formában jelentkezik, tehát ehhez kell a társadalomnak is simulnia. Hiszen a történeti tapasztalat mutatja, hogy még azok az irányok is, amelyek jelentősek, amelyeket kezdetben, mint nagy vívmányokat üdvözöl a világ, később egy-egy forradalomban sülyednek el, miután az emberiség először kiábrándult belőlük, azután megutálta őket. Hogyan lehet ez? Csakis úgy, hogy az új rendszer hozott sok jót is magával, de hozott sok rosszat is, az idő folyásával nem tudott az új követelményekhez alkalmazkodni és egyszer úgy áll ott, mint valami átkos dolog. Ezért törekszik Laotse mindenütt a Tao megnyilvánulását keresni és keresni azt, hogy miképpen lehet az életben azt elősegíteni. Ez nem társadalom ellenes elv. Természetesen nehéz ezt az elvet a gyakorlatban megvalósítani, de ez az elv helyességéből nem von le semmit. Ő maga tudatosan mondja:

„Az én szavaim könnyen érthetők és könnyen ki is vihetők, és mégis nincsen senki a földön, aki képes vola őket megérteni és megvalósítani.

Ezen szavaknak egy az atyjuk.

Ezen tetteknek egy a parancsolójuk.

És mivel ezeket nem értik, azért nem értenek meg engem.

Hogy engem csak kevesen értenek meg, az a jele az én értékemnek.

Az elhivatott is tehát:

az ő drága követ páncélos ruhában hordja." (70).

Tehát Laotse tisztában van a dolog nehézségével, de tisztában van az ő tanainak igazságával is. Az élet küzdelme pedig éppen ebben van, hogy ahol nagyon eltávolodtunk a Taotól, ott nagy bajok lépnek fel és az élet katasztrófákban korrigálja azt. Viszont a vezető réteg az, amelyik hivatva van az ő személyében felülemelkedni az egyéni természetű vágyakon, tehát közeledni a Laotse által sokat emlegetett Taohoz, hogy az emberek életét csendessé és széppé tegye. Az emberiség élete éppen ebből a küz-

delemből áll. Erre jó példa költői feldolgozásban „Az ember tragédiája.”

Az anyagi élet természetéhez tartozik, hogy ami az egyiké, az nem lehet a másiké, és ha az emberek a végső önzés álláspontján állanak, mind többet és többet szereznek és pedig úgy, hogy akinek anyagi hatalma van, az eo-ipso még többet tud szerezni, természetesen részben a másik rovására. Ez tehát harchoz vezet, ami már megzavarja a társadalom nyugodt életét. Ezért a helyes társadalmi vezetés a kiegyenlítésben áll. Ezeket az elveket látjuk a mai életben is. Laotse már rég világosan így fejezte ezt ki:

„Az ég eszméje (Tao),

mennyire hasonlít ez az íjj feszítéséhez!

a magasat lenyomja,

az alacsonyat felemeli.

Ami tele van, azt kevesbíti,

Az ég eszméjének (lényegének) (Tao) sajátossága:

a teltséget csökkenti, a hiányt kipótolni.

Az embernek a természete (szokása) nem ilyen.

Ő csökkenti, amiben hiány van,

hogy annak adja, ami tele van.

Ki képes azonban az ő teltségét a világnak oda adni?

Csak az, akinek ez a lényege (Tao),

Tehát az elhivatott is:

Ő hat és nem tart meg;

ha kész a mű, nem ragaszkodik hozzá!

Ő nem kívánja az ő jelentőségét mások előtt fitogtatni.”

(77)

A szavak elég világosak és az ember hajlandó arra, hogy egy nagyon triviális esetre alkalmazza, az ú. n. hivatalnoki nyereségre v. néha pöffeszkedésre, ami valójában sokszor okoz egyeseknek fájdalmat. Tehát úgy sejtjük, hogy Laotse nem annyira a társadalmi rendszerrel törődik, hanem a szellemmel v. lélekkel, ami ezt eltölti. Ez nem társadalom ellenes dolog, hanem az ember és életismeretnek oly magassága, amelyik már eleve megóv nagy kiábrándulásoktól.

(Folytatása következik.)

Mikor és hogyan alakult meg a kolozsvári unitárius Kollégium Olvasóegylete?

Jakab Elek Fejér Márton életrajzában¹ ezeket írja az Olvasóegylet keletkezéséről: „Öt-hat kitünő képességű ifjú baráti köre volt ez, mely az 1825 és 1830 évek közt új életre ébredt nemzeti érzés meleg érintése s buzdító nyomása alatt előbb csak arra egyesült, hogy közösen könyveket szereztek; együtt olvastak, év végén felosztották, és így a minden évben újra született egyesület minden év végén megszűnt. 1932—33-ban azon gondolatra jöttek, hogy szerzett könyveiket többé ne osszák fel, hanem gyűjtsék meg, ebből állandó könyvtárt alkossanak, s a társaságot is állandósítsák.

Igy született meg Erdélyben — a kolozsvári unitárius főtanoda ifjúsága közt legelsőbben — egy iskolai állandó magyar olvasótársaság 1832—33-ban.“

Nemsokára, ugyancsak 1867-ben megjelent Kozma Ferencnek: „A kolozsvári unitárius Kollégium ifjúsága Olvasó és Irodalmi Körének multja“ című füzeté, amely 12-ik lapján már helyreigazítja Jakab Eleknek azon állítását, hogy a szerzett könyveket „év végén felosztották“ volna és az 1832—33-ik évről ezt írja: „A múlt évben megízelt olvasgatás következménye az lett, hogy az ifjúság egy olvasó-társaság formálásáról már nagyobb körben kezdett tanácskozni. Minden jóra való ifjú fel lón szólítva, de az újabban csatlakozottak közül csak Gedő Lászlót, Kanyaró Pált, Kis Lászlót, Kozma Lászlót, Fejér Mártont, Csongvai Károlyt, Szentmártoni Samut, Gálfi Mihályt és Buzogány Mózeszt nevezhetjük meg. Közadakozás útján könyveket kezdtek szerezni. A gyűjtemény, könyvtárnok Kriza Jánosnál állott.“

Jakab Elek és Kozma Ferenc nyomain halad dr. Gál Ke-

¹ Keresztény Magvető. 1867. III. köt. 5. l.